

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.4>**А. Ю. Олійник**

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного та публічного права
факультету підприємництва та права
Київського національного університету технологій та дизайну

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ РОБІТ

У статті розглянуто поняття реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт. Під час дослідження були вирішені такі завдання : а) проаналізовано авторські праці з питань реалізації конституційних свобод особи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт; б) охарактеризовано ознаки реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт із транспортних перевезень і капітального будівництва; в) запропоновано висновки і рекомендації та пропозиції подальшого дослідження.

Розглянуто ознаки реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт транспортних перевезень та капітального будівництва, а саме : а) матеріальні та духовні блага у сфері виконання робіт; б) втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини в названій сфері; в) названі норми регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання названих робіт; г) метою діяльності є отримання прибутку чи соціального результату. Реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт – це втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини, що регулюють свободу суб'єктів підприємницької діяльності під час виконання робіт транспортних перевезень та капітального будівництва з метою отримання прибутку чи соціального результату. Виділяють просту і складну форми реалізації норм права. Способами безпосередньої реалізації норм права визначають додержання, виконання і використання. Способом опосередкованої форми реалізації права є правозастосування. Норми, що регулюють названі свободи, містяться в: 1) Конституції України 1996 р.; 2) законах України: а) ЦК України; б) ГК України; в) «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та ін.

Подальше вивчення теми передбачає дослідження реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання послуг, товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій тощо.

Ключові слова: свобода підприємницької діяльності, виконання робіт, форми реалізації норм, проста і складна форми реалізації свобод, способи реалізації свобод.

Постановка проблеми. Проблема реалізації конституційних свобод особи на підприємницьку діяльність щодо різних її видів в Україні має теоретичне і практичне значення. Теоретичне значення названої проблеми полягає в тому, що в науці конституційного і господарського права не достатньо повно досліджені основні і особлива форми її реалізації. Практичне значення проблеми характеризується особливостями здійснення такої свободи під час: 1) виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг; 2) товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій;

3) посередницької діяльності; 4) зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема досліджувалася економістами і юристами. Серед авторів-правників, які досліджували проблеми реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність щодо різних її видів, можна назвати праці таких, як: М.Т. Гаврильців, В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, П.О. Зеленський, Б.С. Кінаш, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Скакун, О.В. Совгіря, В.Л. Федоренко, Н.Г. Шукліна та ін. Питання реалізації конституційної сво-

боди особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт досліджено не достатньо.

Метою дослідження є особливості здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт. Відповідно до мети задачами дослідження є: а) аналіз авторських праць із питань реалізації конституційних свобод особи на підприємницьку діяльність; б) характеристика ознак реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт та формулювання її визначення; в) висновки і рекомендації та пропозиції щодо подальшого дослідження теми.

Виклад основного матеріалу. А.Ю. Олійник, досліджуючи поняття реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні, пропонує такі її ознаки, як: а) конституційне закріплення та законодавча деталізація можливості певної поведінки особи у сфері реалізації благ із метою одержання прибутку; б) матеріальні та духовні блага у сфері виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівлі; в) вільний доступ особи до відповідних благ, їхній обмін, розподіл, володіння, користування, розпорядження, одержання прибутку; г) форма поведінки, виявлення волі, інтересів, можливостей особи у названій сфері; г) втілення конституційної свободи на підприємницьку діяльність у правомірній поведінці особи, держави та суб'єктів громадянського суспільства; д) формування зобов'язань держави у сфері економічних прав і свобод, включаючи і свободу на підприємницьку діяльність особи [1, с. 98]. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні регулюється нормами Конституції України, які деталізуються правовими нормами законів шляхом нормотворчої діяльності суб'єктів правотворчої діяльності. О.Ф. Скакун розглядає реалізацію норм законів, що деталізують норми конституції. Реалізація названих правових норм характеризується формами і способами їх впливу на поведінку суб'єктів права. Вона виділяє просту (безпосередню) і складну (опосередковану) форми реалізації норм права. За способами безпосередньої реалізації норм права О.Ф. Скакун визначає додержання, виконання і використання. Способом опосередкованої форми реалізації права, на її думку, є правозастосування [2, с. 418]. Б.С. Кінаш на основі аналізу різних наукових підходів зарубіжних і вітчизняних дослідників виокремлює чотири головні теоретичні моделі

форм реалізації конституційно-правових норм: дотримання, виконання, використання і застосування. Дотримання, на думку Б.С. Кінаша, є формою реалізації забороняючих дію конституційно-правових норм, які регламентують юридичні обов'язки суб'єктів конституційних правовідносин тільки пасивного характеру, мета досягається не через вчинення активних дій суб'єктів конституційних правовідносин, а завдяки утриманню від дій забороненими нормами, суворому дотриманню встановлених заборон, що зумовлює їх пасивну правову поведінку. У сфері дотримання, як форми реалізації конституційно-правових норм, реалізуються не тільки заборонні норми, а й норми охоронного характеру, які за своїм юридичним змістом накладають вето на певні дії шляхом установлення щодо них юридичної відповідальності, чим стимулюють правову пасивну поведінку, яка є основною ознакою зазначеної форми реалізації [3]. Виконання – це здійснення суб'єктом конституційних правовідносин юридично-правових активних дій, передбачених диспозицією конституційно-правової норми, що мають позитивний зміст і обов'язковий характер. Виконання, як форма реалізації конституційно-правових норм, завжди припускає більш високий рівень активності суб'єктів права і спрямовує їх на виконання конституційних установлень позитивного характеру. Юридичний зміст виконання полягає в обов'язковому здійсненні передбачених конституційними нормами дій, у виконанні державно-владних імперативних вимог незалежно від особистого ставлення до них суб'єктів конституційних правовідносин. Виконання, як правило, вимагає юридичного (документального) оформлення [3]. Використання конституційно-правових норм – це форма реалізації уповноважуючих конституційно-правових норм, які наділяють суб'єктів конституційних правовідносин певними суб'єктивними правами і свободами та у своїй диспозиції містять слова «має право», «може». Суб'єктивні права і свободи, які підлягають реалізації у формі використання, надаються особі у вигляді дозволу [3]. Застосування конституційно-правових норм – це правова форма діяльності з реалізації конституційно-правових норм за визначеною процедурою владно-компетентних суб'єктів, яка спрямована на вирішення юридичних справ, що виникають і розглядаються у сфері їх відання, унаслідок якої виноситься відповідний правозастосовний акт (акт застосування конституційно-правових норм) [3]. М.Т. Гаврильців, досліджуючи ефек-

тивність реалізації Конституції України, наголошує на тому, що процес її реалізації безпосередньо пов'язаний з утвердженням і підтриманням конституційного правопорядку. Необхідність його закріплення не лише впливає з регламентації та виконання конституційних приписів і норм, але й відображається в тому, якою мірою учасники суспільних відносин можуть здійснювати належні їм суб'єктивні права та свободи [4, с. 25]. У суспільстві важливість механізму реалізації Конституції України доводиться тим, що завдяки йому утверджується конституційний правопорядок, що ґрунтується на обмеженні публічної влади законом та гарантуванні основних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. З огляду на це до ключових елементів механізму реалізації Конституції України він відносить правові заходи, спрямовані на: а) утвердження конституційної законності та правопорядку; б) конкретизацію й деталізацію конституційних законів та їх окремих норм, що отримують розвиток у конституційному законодавстві; в) інтерпретацію конституційних норм уповноваженим суб'єктом; г) належний правовий захист основоположних конституційних принципів і цінностей [4, с. 28]. П.О. Зеленський до економічних свобод особи відносить свободу приватної власності та підприємницької діяльності. На його думку, економічні свободи відображають економічну складову частину природних прав і свобод людини, забезпечують, господарську автономність індивідів, їх взаємозв'язок один з одним суспільству цілому [5, с. 121]. В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко конституційну свободу особи на підприємницьку діяльність розглядають як не заборонену законами можливість людини і громадянина здійснювати на свій ризик діяльність, що передбачає отримання прибутку. За суб'єктивною ознакою конституційна свобода на підприємницьку діяльність реалізується громадянами України, іноземцями і особами без громадянства в межах чинних законів. Конституційна свобода на підприємницьку діяльність обмежується для депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади і органів місцевого самоврядування, військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів, суддів та деяких інших категорій людей. Законами можуть обмежуватися або заборонятися окремі види підприємницької діяльності. На державу та її органи і посадових осіб покладаються обов'язки створювати сприятливі умови для реалізації конституційної сво-

боди на підприємницьку діяльність, охороняти підприємців та учасників господарювання від правопорушень, припиняти правопорушення і притягати до юридичної відповідальності та поновлювати порушену конституційну свободу, слідкувати за якістю і безпечністю продукції, усіх видів робіт та послуг, сприяти діяльності громадських організацій споживачів, сприяти забезпеченню соціального характеру підприємницької діяльності в Україні [6, с. 224–226]. О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна реалізацію конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність розглядають у системі економічних прав та свобод людини і громадянина і розуміють їх можливість володіти, користуватися та розпоряджатися економічними благами, набувати, реалізувати і захищати їх у порядку, межах, формах і способах передбачених Конституцією та законами України. Вони розділяють думку російських вчених Б.О. Страшуна і В.В. Маклакова щодо утворення дійсно правового фундаменту свободи людини саме конституційними правами на приватну власність і підприємницьку діяльність [7, с. 176]. В.М. Гайворонський пише, що в науковий обіг поняття «підприємець», «підприємництво» в літературі введено з посиланням на те, що розходження між попиту і пропонуванням на ринку дають можливість окремим індивідам купувати чужі товари за певними цінами, а свої продавати за більш високими, але їм поки що не відомими. Такі суб'єкти, діючи в умовах ризику, і є підприємцями. Він підкреслює, що довгий час економісти негативно оцінювали творчого підприємця. Загальний прорив позитивної історії підприємництва відбувся лише в 1912 році, коли вийшла у світ книжка Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку». Він розробив тип творчого підприємця, який реалізує нововведення і в такий спосіб забезпечує економічне зростання. На думку В.М. Гайворонського, підприємець-інноватор визнається однією з центральних фігур господарської діяльності. Інновація, за Шумпетером, – це не тільки виготовлення нового продукту та впровадження нових технологій, а й освоєння нових ринків збуту, нових джерел сировини, нових форм індустріальної організації [8, с. 54]. Суб'єктом господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, мають відокремлене майно, несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених зако-

нодавством. До них відносяться громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці (ст. 55) [8, с. 61]. Основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання (включаючи підприємців) в умовах становлення соціально орієнтованої ринкової економіки є господарський договір. Саме господарський договір є гнучким регулятором підприємницької діяльності і інструментом її планування, формою і засобом організації господарських зв'язків. На думку В.П. Жушмана, господарський договір є формою вираження господарського зобов'язання. Господарському договору притаманні особливий суб'єктний склад, специфіка діяльності суб'єктів господарювання, мета, для досягнення якої укладається цей договір [8, с. 170]. Так, господарські договори укладаються під час виконання таких робіт, як транспортні перевезення та капітальне будівництво. Р.П. Бойчук підкреслює, що за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк і видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [8, с. 294]. Будівництво здійснюється відповідно до закону на підставі договору підряду. За договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові (ст. 837 ЦК України) [9]. За договором підряду на капітальне будівництво одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк визначений договором об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх (ст. 318) [10]. Питання реалізації конституційної

свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання певних робіт має певні обмеження і заборони. Г.В. Ільющенко, досліджуючи деякі аспекти обмежень права на підприємницьку діяльність, підкреслює, що умовами здійснення підприємницької діяльності є повна цивільна дієздатність фізичної особи та державна реєстрація. Обмеження правоздатності можливе лише у випадках і в порядку, визначених законом. За законодавством України фізична особа може бути частково обмежена у правоздатності, але не позбавлена правоздатності в цілому (ст. 50 ЦК України) [11, с. 111].

Отже, поведений аналіз наукових і нормативних джерел дає можливість сформулювати ознаки реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт. Так, до них відносяться: а) матеріальні та духовні блага у сфері виконання робіт транспортних перевезень та капітального будівництва; б) втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини в названій сфері; в) названі норми регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт; г) метою діяльності є отримання прибутку чи соціального результату.

Ознакою реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт є матеріальні та духовні блага у сфері виконання робіт (наприклад, транспортних перевезень та капітального будівництва). Транспортні перевезення, як виконання робіт, можуть здійснюватися на сухопутному, водному і повітряному транспорті. До сухопутного транспорту слід віднести автомобільний і залізничний транспорт. Водний транспорт може бути морським і річковим. Повітряним транспортом є літаки. Транспортні перевезення можуть здійснюватися щодо пасажирів і речей. Під час здійснення перевезень можуть укладатися договори перевезення. Проводяться внутрішні територіальні і міжнародні перевезення. Капітальне будівництво слід розглядати як підприємницьку діяльність фізичної особи, спрямовану на створення нових та модернізацію наявних основних фондів виробничого і невиробничого призначення.

Реалізація конституційної свободи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт розглядається як втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини в названій сфері. Виділяють просту і складну форми реалізації норм права. Способами безпосередньої реалізації норм права визна-

чають додержання, виконання і використання. Способом опосередкованої форми реалізації права є правозастосування.

Норми Конституції та законів України регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання робіт та містяться в: 1) Конституції України 1996 р.; 2) законах України: а) ЦК України; б) ГК України; в) «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»; г) «Про колективне сільськогосподарське підприємство»; р) «Про ліцензування видів господарської діяльності»; д) «Про акціонерні товариства»; е) «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та ін.

Метою діяльності щодо реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт щодо транспортних перевезень та капітального будівництва є отримання прибутку чи соціального результату.

Висновок. Підсумовуючи матеріали дослідження, зробимо деякі висновки і рекомендації. Ознаками реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність при виконанні робіт є: а) матеріальні та духовні блага у сфері виконання робіт транспортних перевезень та капітального будівництва; б) втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини в названій сфері; в) названі норми регулюють свободи особи на підприємницьку діяльність під час виконання названих робіт; г) метою діяльності є отримання прибутку чи соціального результату.

Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі виконання робіт – це втілення конституційних норм у реальні суспільні відносини, що регулюють свободу суб'єктів підприємницької діяльності під час виконання робіт транспортних перевезень та капітального будівництва з метою отримання прибутку чи соціального результату.

Подальше дослідження теми передбачає реалізацію конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі надання

послуг, товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій тощо.

Список використаної літератури:

1. Олійник А.Ю. Поняття реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 98–103.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта, 2012. 524 с.
3. Кінаш Б.С. Конституційно-правові норми: теорія та практика реалізації : автореф. дис... канд. наук: 12.00.02. Київ, 2008. 18 с.
4. Гаврильців М.Т. Реалізація Конституції України : ефективність дії та напрями її забезпеченні в умовах конституційно-правової реформи. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 25–31.
5. Общая теория государства и права : учебник / под ред. С.Ю. Наумова, А.С. Мордовца, Т.В. Касаевой. Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2018. 392 с.
6. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. 3-вид., перероб. і доопр. ; передмова проф. В.В. Коваленка. Київ : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. 532 с.
7. Совгиря О.В. Конституційне право України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 632 с.
8. Господарське право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін. ; за ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. Харків : Право, 2005. 384 с.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. Поточна редакція від 04.07.2020 р.
10. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144. Поточна редакція від 04.07.2020 р.
11. Ільющенко Г.В. Деякі аспекти обмежень права на підприємницьку діяльність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 111–114.

Oliynyk A. Yu. Realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity in the process of performance of works

The article considers the concept of realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity in the process of performance of works. The following tasks were solved during the research: a) the author's works on the issues of realization of the constitutional freedoms of a person for entrepreneurial activity in the performance of works were analyzed; b) the signs of realization of the constitutional freedom of the person on business activity in the course of performance of works on transport transportation and capital construction are characterized; c) the conclusions and recommendations and offers of the further research are offered.

The signs of realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity in the performance of transport works and capital construction are considered, namely: a) material and spiritual benefits in the field of performance of works; b) the implementation of constitutional norms in real social relations in this area; c) the specified norms regulate freedoms of the person on business activity at performance of the specified works; d) the purpose of the activity is to obtain a profit or social result. The realization of the constitutional freedom of a person to engage in entrepreneurial activity in the course of work is the implementation of constitutional norms in real social relations governing the freedom of business entities in the performance of transport and capital construction for profit or social result. There are simple and complex forms of implementation of the law. Ways of direct implementation of the rules of law determine compliance, implementation and use. The way of indirect form of realization of the right is law enforcement. The norms governing these freedoms are contained in: 1) the Constitution of Ukraine of 1996; 2) laws of Ukraine: a) the Central Committee of Ukraine; b) the Civil Code of Ukraine; c) On state registration of legal entities, natural persons-entrepreneurs and public formations, etc.

Further study of the topic involves a study of the implementation of the constitutional freedom of the individual to entrepreneurial activity in the process of providing services, commodity-money, trade-exchange and financial transactions, and so on.

Key words: *freedom of entrepreneurial activity, performance of works, forms of realization of norms, simple and complex forms of realization of freedoms, ways of realization of freedoms.*